

Bir Kur'ân Üslubunun Ahkâmlaşma Süreci: Haram Aylar

The Legalisation Process of a Qur'ānic Style: The Ḥarām Months

Ayşenur FİDAN KARATEKE

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir
Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye

ÖZ

Kur'ân'ın indiği tarih ve coğrafyada Zi'l-kade, Zi'l-hicce, Muharrem ve Recep aylarından oluşan dört haram ay, insanların kutsal gördüğü zaman dilimlerindenidir. Bu zamanlarda savaş ve her türlü şiddet haram görülmektedir. Fakat haram aylar toplumun çıkarlarını zora soktuğu dönemlerde ihlal edilmekte, bu ihlalin adı nesî olmaktadır. Nesî, haram ayların vaktinin beşerî maslahatlara uygun olarak değiştirilmesi durumudur. Böylece ayların bir döngü içindeki sayısı on iki değil on üç olmaktadır. Tevbe suresinin 36. ayetinde bu noktaya cevap verilmekte, Allah katında ayların sayısının göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri on iki olduğu ve bunlardan dördünün de haram aylar olduğu söylenmekte, bunun Allah'a ait değişmez bir yasa olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada haram aylarla alakalı ayetlerin bağlamlarına işaret edilmekte ve Tevbe suresinin 36. ayeti örneğinde Allah Teâlâ'nın dünyevi ve beşerî alana ait bir konuyu hangi sâikle üstüne aldığı irdelenmektedir. Bu yönüyle çalışma, "Ayların sayısını gerçekten Allah mı belirlemiştir? Tamamen beşerî unsurlar olan tarih, saat, takvim vb. şeyler bir yaratıcı için gerçekten önemli midir?" sorularını soran nitel bir araştırmadır. Zikri geçen soruların cevabında hipotetik yöntem tercih edilmiş, ayetlerin tahlilinde metin analizinden istifade edilmiştir. Makalenin hipotezi, mezkur ayetin ayların sayısına dair verdiği bilginin lâzım-ı fâide-i haber cinsinden Allah merkezli dili kullanan Kur'ânî bir üslup olduğu, bu üslubun, örfte yer alan ahkâma taşıdığı yönündedir. Bu gerçekleşirken ayetin, ezeli bir bilgi formuyla karşımıza çıkması ise Kur'ân'ın Allah merkezli dil üslubuyla alakalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân üslubu, Ahkâm, el-Eşhürü'l-hurum, Nesî.

ABSTRACT

In the history and geography in which the Qur'ân was revealed, the four forbidden months of Dhû al-Qa'dah, Dhû al-Hijjah, Muḥarram, and Rajab were considered sacred periods by the people. War and all forms of violence were considered forbidden during these times. However, the ḥarām months were violated during periods when the interests of the society were jeopardized, and this violation was known as al-nasî'. Al-nasî' is the changing of the time of the forbidden months in accordance with human expediency. Thus, the number of months in a cycle becomes thirteen, not twelve. This point is answered in verse 36 of Sûrah al-Tawbah, which states that the number of months in the sight of Allah has been twelve since the creation of the heavens and the earth, and that four of them are forbidden months, and that this is an unchangeable law of Allah. In this study, the contexts of the verses related to the forbidden months are pointed out, and in the example of verse 36 of Sûrah al-Tawbah, the motive by which God takes on an issue that belongs to the worldly and human sphere is analyzed. In this respect, this study is a qualitative research that asks these questions : "Did Allah really determine the number of months? Are such matters as dates, clock, calendar, etc., which are purely human elements, really important for a creator?" In answering these questions, the hypothetical method was preferred, and textual analysis was used to analyze the verses. The hypothesis of the article is that the information given by the verse about the number of months is a Qur'ānic style that uses God-centered language in the form of lâzım fâ'idah al-khabar, and that this style carries what is in the custom to the law. While this is happening, the fact that the verse appears in the form of eternal knowledge is related to the Qur'ân's God-centered language style.

Keywords: Tafsir, Qur'ānic style, al-Ahkâm, al-Ashhur al-Hurum, al-Nasî'.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ayşenur FİDAN KARATEKE
E-mail: afkarateke@firat.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 17.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 01.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date: 26.08.2025

Atf: Fidan Karateke, Ayşenur. "Bir Kur'ân Üslubunun Ahkâmlaşma Süreci: Haram Aylar". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 64/1 (Ağustos 2025), 123-137.

Cite this article as: Karateke, Ayşenur. "The Legalisation Process of a Qur'ānic Style: The Ḥarām Months". *Journal of İlahiyat Researches* 64/1 (August 2025), 123-137.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

GİRİŞ

İslami ilimler literatüründe “el-eşhürü'l-hurum/haram aylar” terimi, ana hatlarıyla savaşın haram kabul edildiği dört kutsal ayı ifade etmektedir. Bu tamlamada geçen *hurum/harâm* kelimesinin anlam örgüsü, “yasaklama, mahrum bırakma, sakındırma ve menetme” anlamlarında birleşmektedir. Kur'ân dilinde de bu kök anlamıyla karşımıza çıkan kelime, terimleşmiş haliyle Fıkıh'ta “mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiili”¹ ifade etmektedir. Bu kök anlamından dolayı kullanımı sahibinden başkasına yasak olan kuyu ve çevresi *harîmu'l-bî'r*,² evin harîmi *harîmu'd-dâr*,³ Cahiliye döneminde Mekke'nin önde gelenlerinin, Mekke dışından gelen hacıları giymekten menettikleri elbiseler *harîm* kelimesiyle karşılık bulur. Bu kıyafet yasağı neticesinde çıplak tavaf eylemi ortaya çıkmaktadır.⁴

Arap tarihi kaynaklarına bakıldığında haram ayların İslam öncesi Araplar tarafından da bilindiği ve söz konusu zaman dilimine hürmeti ifade eden bazı *sakınma* eylemlerinin onların sosyal hayatlarında var olduğu anlaşılmaktadır. İslam öncesi Araplardaki bu inanışın ilk defa ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı da olsa Arapların hayatına sunduğu işlevsellik konusunda kaynakların neredeyse hemfikir olduğu söylenebilir. Tarihlerinde İslamiyet öncesi siyasi bir birlikten bahsedilemeyen nüzul dönemi Arapları, hukuki meseleleri asabiye merkezliklerine uygun olarak çözmektedir. Yani meselelerin çözümü herkesin kendi kabilesinin tekelindedir. Durum böyle olunca ölenin ve öldürenin kim olduğunun neredeyse unutulduğu asırlık kan davaları ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum da güvensiz bir ortamı, birbiriyle daimi bir husumet halinde kabileleri ve husumetin tarafı olmasa bile mevcut kargaşadan zarar gören insan kitlelerini beraberinde getirmektedir. Bu kargaşa ortamına rağmen en kritik anlarda tarafları dizginleyen şey ise dönemin Araplarınca kabul edilen örf ve âdetlerdir. Fakat örflerin, davaları adilce değil, güçlü olanın yanında olacak şekilde çözüme kavuşturduğu bilinmektedir. Nitekim aslında tam bir kast sistemi olan Arap toplumundaki soyluluk statüsü de davaların bu yönde sonuçlanmasının en temel imkânını oluşturmaktadır.⁵

İslam öncesi Araplarda ayın hareketlerine bağlı olan kamerî takvimin kullanıldığı bilinmektedir. Bu takvimde yıl on iki aydan oluşmakta, Zülkade, Zülhicce, Muharrem ve Recep aylarından oluşan dörtlü, *eşhurun erbaatun hurum/dört haram ay*, bunların dışındaki sekiz ay ise *eşhurun i'tiyâdiyye/olağan aylar* şeklinde isimlendirilmektedir.⁶ Arap toplumunun inanışına göre dört haram ay boyunca savaş, kavga, kaos yasaktır. Nitekim bu aylara haram isminin verilmesinin sebebi de kötü eylemlerin bu aylarda yasak olmasıdır.⁷ Bu aylar adeta süreli ateşkes aylarıdır ve kutsaldır. Cahiliye Arapları en yakınlarının katiline dahi rastlasalar ona karşı saldırgan tutum sergilemeyi haram saymışlar yine bu aylarda avcılığı da haram olarak görmüşlerdir. Onlara göre bu aylarda işlenen iyi ya da kötü eyleme yılın diğer zamanlarından daha fazla mükâfat ve ceza verilmektedir.⁸

Kur'ân da sosyal, siyasal, iktisadi pek çok maslahatı barındırması sebebiyle İslam öncesi toplumun bu inanışının ibkâsını uygun bulmuş, pek çok ayette haram aylara sadık kalınması vurgusu yapmıştır. Böylece haram aylar İslam dininin de kutsalları arasına girmiştir.⁹ Konu daha önce İslam tarihi, fıkıh, tefsir gibi ilim dallarındaki pek çok makale ve tezde ele alınmıştır. Üstelik bu yayınlarda konunun tarihçesi kaçınılmaz olarak neredeyse ortaktır. Fakat konu, tefsir ilminde ortaya konulan çalışmalar da dahil olmak üzere hiçbir çalışmada Kur'ân dili ve üslubu açısından ele alınmamıştır. Literatürde görülen bu boşluktan hareketle bu makale, Kur'ân'ın hüküm koyucu dilini haram aylar örneği üzerinden irdelemektedir. Yani makalenin merkeze aldığı nirengi noktası, Kur'ân'ın hüküm koyucu dili ve üslubu olmaktadır. Makaleyi önceki çalışmalardan ayıran nokta da tam olarak burasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konuyla alakalı tefsir bilim dalında iki, İslam hukuku bilim dalında ise bir tane tamamlanmış yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Üç tez de haram ayların nüzul dönemi sonrası devamlılığı problemini ele almakta, bu aylarla alakalı nesih iddiasını tartışmaktadır.¹⁰

1 Ferhat Koca, “Haram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ocak 2025).

2 Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn* (Kahire: Dâru ve mektebetü'l-hilâl, 1988), 3/222; Zekerîya el-Kazvî İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-lüğa* (Dâru'l-fikr, 1979), 2/45.

3 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 3/222; Cemâluddin İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru sâdır, 1414), 12/125.

4 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 3/422; İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-lüğa*, 2/46; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/125.

5 Neşet Çağatay, “İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı” (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1957), 88; Mustafa Necati Barış, “Cahiliye Döneminde Yargı Sistemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2012), 161, 162.

6 Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1994), 3/143; Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir-Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420), 16/41; Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâdu ve'l-kitâlu fi's-siyâseti's-şer'iyye* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996), 2/1513.

7 el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/143.

8 Ebu'l-Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1407), 2/269; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil* (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1988), 18/315; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir-Mefâtihu'l-gayb*, 16/41; Heykel, *el-Cihâdu ve'l-kitâlu fi's-siyâseti's-şer'iyye*, 2/1512, 1513.

9 Ali Çelik, “Asr-ı Saadette Halk İnançları”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar, 2007), 4/44; Sabri Erturhan, “Haram Ayların Fikhî Okunuşu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 198.

10 İrfan Köse, *Haram Ayların Kutsallığı ve Savaş Yasağı Hükümünün Neshi Problemi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Ebrar Pat, *Yirminci Yüzyıl Türk Müfessirlerinde Haram Aylar ve Nesi Olgusu* (Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024); Kazım Harun Bağcı, *İslam Hukuku Açısından Haram Aylar* (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Literatürde konuyla alakalı azımsanamayacak kadar makale yer almaktadır. *Haram Ayların Fıkhi Okunuşu*,¹¹ *Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar*,¹² *Son Zaman Ayarı-II: "Nesi" ya da Haram Aylara Müdahale*¹³ ve *Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma*¹⁴ isimli çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Tezlerde olduğu gibi bu makaleler de haram ayların hükmü ve neshi çerçevesiyle sınırlı kalmıştır. Literatürde bu çalışmaların yanı sıra nesi meselesi üzerine de kaleme alınmış müstakil çalışmalar bulunmaktadır.¹⁵ Söz konusu çalışmalar konuyla yakınlığı sebebiyle önemlidir. Fakat bu çalışmalarda da genel çerçeve; tarihi süreç, İslam öncesi Arapların uygulamaları ve takvimler eksenindedir. Bu yönüyle zikri geçen tüm çalışmalar hareket noktası itibarıyla haram ayların ya tarihsel sürecini ve menşei ya da hükmü meselesini gündeme almakta, bu makale ise konuya bu veçheyle bakma gayesi barındırmadığından literatürde kaleme alınan çalışmalardan farklılaşmaktadır. Haram ayların menşei ve bu inancın ne zaman ortaya çıktığı soruları çalışmanın konusu kapsamında değildir. Bu araştırma için önemli olan, kaynağı ne olursa olsun söz konusu inancın nüzul ortamındaki varlığıdır. Çalışma, bu olgunun Kur'an diline nasıl ve ne şekilde yansıdığını ortaya koyma hedefindedir.

Kendine has dil üslubunda Kur'an, muktezâ-yı hâl gereğince bazen beşerin kutsal saydığını kutsal saymakta, bazen de yeni kutsallar vazetmektedir. Bu durum, vahyin kimi zaman öncenin ibkâsı kimi zaman da ilgâsı şeklinde vuku bulan niteliğinden kaynaklıdır. Kur'an'ın, her iki kutsal ifade ederken kullandığı dil ise hüküm koyuculuğu itibarıyla ortak formdadır. Fakat bu ortak form, yani ahkâm dilini ortaya çıkaran sâikler farklı olabilmektedir. Ayetlerdeki bazı hüküm cümlelerini ortaya çıkaran şey Kur'an dilinin teosentrik yapısıdır. Haram aylarla ilgili son noktayı koyan, kesin hüküm oluşturan ayet, *Tevbe* suresinin 36. ayetidir (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ (الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ)). Ayet, literatürde haram ayların menşei ilahi olduğunun kaynağı olarak okunmaktadır. Çünkü ayette Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısının on iki olduğu ve bunlardan dördünün haram aylar olduğu ifade edilmekte, bunun Allah'ın değişmez kanunu olduğu söylenmektedir. Çalışma bu ayetten yola çıkarak, "Yılın on iki ay olması ve dört ayının haram ay olarak vasıflanması insanoğlunun varlığından çok önce Allah'ın koyduğu bir kanun mudur?" sorusuna cevap aramaktadır. Kanaatimizce Kur'an'da söz konusu hükmün devam etmesi de zikredilen ayette Allah Teâlâ'nın bu hükmün varlığını kendi ilmiyle kayıt altına alması da haram ay inancının menşei ilahiliğine delil olarak kullanılmamalıdır.¹⁶ Bu çalışmaya göre söz konusu ayet, ayların hükmünün menşeiyle değil, ihlaliyle ilgilidir. Çalışmanın iddiası, haram aylarla ilgili ahkâm içeren ayetlerin başlangıç noktası Kur'an olan hükümler değil, lâzım-ı fâide-yi haber cinsinden ifadeler olduğu yönündedir.

Allah Teâlâ bu ayetlerde beşerin kutsal olan bir durumun devamlılığını emretmekte, muhatapların ilahi bilgi olmaksızın zaten bildikleri bir durum olan ayların sayısı ve vasıflarını kendi üzerine alarak bu inancı dinin meşruiyet alanına dahil etmektedir. Böylece öncesinde örfe kutsal olan algı, dinen kutsal olana tebdil edilmektedir. Kur'an dilinin haram aylar meselesini insanlığın var oluşundan çok önce yazılmış bir hüküm olarak ifade etmesi ise Kur'an üslubunun en temel göstergelerinden olan teosentrik dil ile ilgilidir.

1. TARİHİ BİR OLGU OLARAK HARAM AYLAR

1.1. İslam Öncesi Araplarda Kutsal Zaman ve Kutsal Mekan Tasavvuru

Konuyla ilgili ortaya konulan literatürden haram aylar inancının İslam öncesi Arapların tarihinde mevcut olduğu, nüzul dönemi Araplarının da bu inancı ve inancın gerektirdiği ritüelleri sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla haram ayların, ilk defa İslam'ın getirdiği, Kur'an'ın farz kıldığı bir uygulama olmadığı söylenebilir. Haram aylar, ya İbrâhimî dinden tevârûs eden değişmezlerden biri olması ya da dinin, *faýdalı olanın ibkâsı* ilkesi fehvasınca son vahiy döneminde de sürdürülmesi emredilen hükümlerdendir.¹⁷ Arap geleneğinde yılın aylarından bazılarını kutsiyet atfederek onları diğerlerinden ayırma durumuna besl denmektedir. Zi'l-kade, Zi'l-hicce, Muharrem ve Recep aylarından oluşan dört haram ay süreli bir ateşkeştir ve bu süre zarfında kimsenin bir diğerinden zarar görmeyeceği teminat altındadır. Bu aylarda mevcut davalar askıya alınmakta, tarafların birbirine saldırması yasak sayılmakta, yılın diğer zamanlarında suç olarak görülen şeylerin cezası bu aylarda daha fazla olmaktadır. Dört haram ayda avlanmak da yasak sayılmakta, böylece tam bir güvenlik ve zararsızlık hedeflenmektedir.

Bu inancın ve beraberindeki kısıtlamaların Arap tarihinde ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı meselesi tartışmalıdır. Pek çok inanç ve ritüelde olduğu gibi bu inancı da Hz. İbrâhim'e dayandırانların yanında Mekke'de panayır ve pazarların kurulduğu Haşim ya da Kusayy dönemine dayandırانlar da vardır. Hz. İbrâhim'e dayandırانlar, onunla beraber haccın ilk başladığı anda haram ayların da var olduğu iddiasındadır. Dikkatle düşünülürse bu ilk görüşün haram ayları aslında

11 Erturhan, "Haram Ayların Fıkhi Okunuşu", 195-230.

12 Veli Kayhan, "Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar", *Bilimname : Düşünce Platformu* 27 (Şubat 2014), 25-58.

13 Veli Kayhan, "Son Zaman Ayarı -II: 'Nesi' ya da Haram Aylara Müdahale", *Bilimname : Düşünce Platformu* 28 (Ocak 2015), 9-25.

14 İrfan Köse, "Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma", *Tarih Araştırmaları -II-*, (2022), 41-78.

15 Konuyla ilgili çalışmalar için bk. Mustafa Ünver, "Nesi Ayeti ve Modern Nesi Uygulamaları", *Diyanet İlmi Dergi* 52/2 (2016), 43-68; Kevser Başar, *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

16 Bizim yaklaşımımızın tersine zikri geçen konuları haram ayların menşei ilâhiliğine delil olarak inceleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bk. Kayhan, "Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar"; Kayhan, "Son Zaman Ayarı -II: 'Nesi' ya da Haram Aylara Müdahale".

17 Bu çalışma söz konusu tartışmada taraf tutmamaktadır. Nitekim araştırmanın amacı da bu değildir. Aynı yaklaşım için bk. Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", 4/44.

Hız. İbrâhim ile değıl, haccın başlangıcıyla ilintilendirdiğı görülecektir. Hız. İbrâhim'in zikredilmesi ise hac ibadetinin kaynak ismi olması sebebiyledir. İkinci görüşte de haram aylar uygulaması panayırlarla ilintilenmektedir. Bu sebeple söz konusu inancın başlangıcı ne zaman olursa olsun ortaya çıkış serüveninin ortak bir gayeye matuf olduğı rahatlıkla söylenebilir. Hac ibadeti için de pazar ve panayırların aktif olması için de güvenlik ve emniyet sosyal bir zorunluluktur.

Nüzul dönemi Araplarının Medine İslam Devleti'ne gelinceye kadarki süreçte siyasi birlikten yoksun oldukları bilinen bir gerçektir. Kabileler halinde yaşayan Araplar, her türlü hukuki meselelerini kendi yöntemleriyle çözmekte, ortak bir hukuk olmadığından karara bağlanamamış davalar yıllar süren husumetlere sebebiyet vermektedir. Bu da beraberinde artık müsebbibi unutulmuş kan davaları, gece baskınları, dolayısıyla bitmek tükenmek bilmeyen bir kaosu beraberinde getirmektedir. Bunun yanında coğrafyanın çetin şartları da rekabet ve husumeti beslemektedir. Söz gelimi çöl iklimine sahip topraklarda yaşam süren Arapların su ve otlak kavgalarının da birer husumet sebebi olduğı bilinmektedir. Genellikle çöldeki bedeviler olmak üzere Arapların bir grubu da geçimini kervan soygunculuğıyla sağlamaktadır. Bu da yine temel yaşamsal ihtiyaçlarına ulaşmada çektikleri zorluğun bir neticesidir.

İslam öncesi Araplarla ilgili bu bilgiler yukarıda aktarılan haram aylar inancının başlangıç noktasına dair görüşleri temellendirmektedir. Her iki görüşün de çıkarımında güvenlikten kaynaklı bir işlevsellik söz konusudur. Çünkü sözü geçen kaos ve güvensizlik ortamı hem ticareti hem de Kâbe civarındaki ibadeti engellemektedir. Şirk dininin Mekke dışında da müntesiplerinin oluşu, hac ve umre için onların da Kâbe ziyaretini gerekli kılmış, haram aylar uzaktan gelenlerin yol güvenliği açısından bir imkân olmuştur. Haram aylar inancı sayesinde hem bir müddet de olsa herkes iâşesini güvenlik korkusu olmaksızın sağlayabilmekte hem de ibadet amacıyla Kâbe'yi ziyarete gelenlerin yol emniyeti sağlanmış olmaktadır.

Haram ayların kutsiyeti ve bunların hangi aylar olduğı konusunda Arapların kahir ekseriyeti ittifak halindeyse de¹⁸ İbn Kesir (ö. 774/1373) bazı kabilelerin haram olan ayların sayısı konusunda kendi inisiyatifiyle hareket ettiğini,¹⁹ İbn Receb el-Hanbeli (ö. 795/1393) ve Arap tarihçisi Cevâd Ali (1907-1987) de kabilelerin bazılarının yılın tüm aylarını olağan gördüğünü aktarmaktadır.²⁰ Genel kanı halindeki dört haram ay, Rabî'a ve Mudar kabilelerinin kutsiyet atfetmesiyle yaygınlaşan Zî'l-kade, Zî'l-hicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Bu aylardan ilki olan Zî'l-hicce, hac ibadetinin edâ edildiğı aydır. Zî'l-kade insanların hac öncesi Kâbeye ulaşmak için yolda oldukları zamanı, Muharrem ise haccın akabinde insanların geri dönüş zamanını kapsayacak şekilde belirlenmiştir.²¹ Recep ayının ise Mekke ve civarında ikamet edenlerin umrelerini güvenle yapabilmeleri amacıyla haram kılındığı aktarılmaktadır. Kâbeyle aynı bölgede bulunduklarından ayın haramlık hükmünde ziyaretçilerin geliş ve dönüşlerinde geçecek süre dikkate alınmamıştır.²²

Bazı kabilelerin haram aylar şeklinde bir mefhumu kabul etmediğı ve tüm ayları eşit saydığı, bazılarının da dört değıl sekiz ayı haram kabul ettiğı aktarılmaktadır.²³ İbn Kesir; Benî Afv b. Lüeyy ve Benî Mürre b. Avf kabilelerinin yılın dört değıl, sekiz ayını haram saydıkları bilgisini vermektedir.²⁴ Bu değışime Kur'an, Allah katında ayların sayısının on iki olduğunu ve bunlardan dördünün haram ay olduğunu söyleyerek cevap vermektedir.²⁵ Ayrıca besli kabul eden kabileler arasında Receb'in haram ay sayılmasında ihtilaf olmamasına rağmen, bu ayın yeri konusu tartışmalıdır. Nitekim bundan dolayı Resûlullah'ın (s.) veda hutbesindeki haram aylarla ilgili cümlesinde Recep ayının yerine işaret ederek "Mudar kabilesinin kabul ettiğı Cümâdâ ve Şaban arasındaki Recep" ifadesini kullandığı görülmektedir.²⁶

İslam öncesi Araplarda kutsiyet sadece bazı zaman dilimleriyle sınırlı değıldir. İslami dönemde kutsal sayılan pek çok mekânın, İslam öncesi Araplar tarafından da kutsal olarak görüldüğü bilinmektedir. Mekke, Kâbe ve Hira mağarası bu kutsal mekânlar arasındadır.²⁷ Bugün Harem-i Şerif olarak bilinen sınırlar, nüzul dönemi Müşriklerinin de kutsal saydıkları sınırlardır.²⁸ Her ne kadar Mekke'nin kutsiyetinin Hız. Âdem ile başladığı, bu kıdeminden dolayı ona olan

18 Harun Ögmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 313, 314.

19 Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dâru'l-fikr, 1986), 2/204.

20 Kabilelerin farklı haramlar üretmeleri hakkında bk. el-Hanbeli, *Letâifu'l-meârif*, 220; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Dâru's-saki, 2001), 11/241; Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları* (Beyan Yayınları, 2015), 112; Erturhan, "Haram Ayların Fikhî Okunuşu", 198; Algül, "Haram Aylar" (28 Aralık 2024).

21 el-Hanbeli, *Letâifu'l-meârif*, 127, 222.

22 el-Hanbeli, *Letâifu'l-meârif*, 222, 456; Ayrıca bk. Mustafa Fayda, "Nesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Ocak 2025); Erturhan, "Haram Ayların Fikhî Okunuşu", 199; Recep ayına nüzul öncesinde ve nüzul sonrasında yüklenen değıerin detayları için bk. Mustafa Karabacak, "Receb Ayının Faziletine Dair Rivayetlerin Değıeri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/32 (2011), 257-276.

23 Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 8/474; Bk. Demircan, *Cahiliye Arapları*, 112.

24 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/204.

25 et-Tevbe 9/36.

26 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî: Câmiu'l-müsneû's-sahîh* (Kahire: Dâru't-te'sil, 2012), "Tefsîr", 143, "Meğâzi", 77; Süleyman b. Eş'as Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud* (Humus, Muhammed Ali es-Seyyid, 1969), "Menâsik" 67.

27 Ögmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, 314-316; Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür* (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi) (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 232.

28 Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür* (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi), 232.

teveccühün diğer mabetlerden daha çok olduğu görüşü yaygın bir kanı halini aldıysa da²⁹ Kâbe'nin toplumdaki kıymetinde Fil vakasının Mekkeliler nezdinde galibiyetle neticelenmiş olmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ebrehe ile Mekkelilerin karşılaşmasında Ebrehe gibi büyük bir güç, mucizevi şekilde yenilgiye uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu olay Kâbe'nin Allah tarafından manevi olarak korunan bir mabet, Mekke'nin de güvenli belde olarak anılmasını sağlamıştır.³⁰ Nitekim İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişâm (ö. 218/833) kendilerini diğer Araplardan üstün tutan, bu sebeple bazı ritüellerde kendilerini diğer Araplardan ayıran Hums Araplarının bu kayıracı inanç ve uygulamalara Fil vakası senesinde başladıklarını aktarmaktadır.³¹

Ebrehe'nin söz konusu saldırısı, -dinî inanışlar aynı olmasa da- mevcut ortamdaki mabet rekabetinin bir neticesidir.³² Yukarıdaki rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Fil hadisesinin yaşanması bu rekabette Kureyşlilerin ününü arttırmış ve Kâbe'nin insanlar nezdinde daha fazla teveccüh bulmasını sağlamıştır. Süreci içerisinde Ahmesiler bu teveccühü, ritüelleri tahrif ederek rantta çevirmiştir. Söz gelimi hac mevsiminde Mekke'ye dışarıdan gelenlerin pazara dahil olup satış yapmasını haram saymışlar, böylece haram aylar boyunca Harem-i Şerif'teki ticareti kendi tekellerinde tutmuşlardır. Hums Arapları, civar bölgelerden hac için Mekke'ye gelenlerin dışarıdan getirdikleri yiyecekleri tüketmelerini de günah saymışlardır.³³ Bu durum da dışarıdan gelenleri Mekkelilerden alışveriş yapmaya zorlamaktadır. Şüphesiz Müşrikler kendilerine rant sağlayan bu uygulamaları din kisvesiyle yapmaktadır. Benzer durum haram aylar meselesinde de söz konusudur. Haram ayların kabileden kabileye değişiklik göstermesi, ayların yerinin dinî ve ekonomik maslahatlara göre değiştirilmesi, şirk dininin, yalnızca kodamanlarına rant sağlayan hile-i şer'iyesidir. Nüzul dönemi Arap kültüründe kutsalın haramlığını siyasi, dinî, ekonomik maslahatlara uygun hale getirmenin adı ise nesîdir.

1.2. Mevcut İncanın Yapı-Sökümü: Nesî Uygulaması

Bir şeyin tehir edilmesi ve çoğaltılması anlamına gelen nesî,³⁴ İslam öncesi Arapların aya gün ilave ederek haram ayları mevcut konumundan kaydırmalarını ifade etmektedir.³⁵ Ne zaman hangi ayın kendi yerinden kaydırılacağı kabileden kabileye değişiklik gösterebilmektedir. Nesî uygulamasının sadece Muharrem ve Safer aylarının yerinin kaydırılması olduğunu söyleyenler olduğu gibi, uygulamanın sadece bu aylara has kılınmadığını söyleyenler de vardır.³⁶

Nesî, kamerî takvimden kaynaklı döngünün neticesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. İslam öncesi Arapların kullandığı bu takvime göre aylar her sene on bir gün öne gelmektedir. Böylece hac tek bir mevsimde sabit kalmamakta, yılın pek çok mevsimini dolanmaktadır. İslam'dan önce siyasi birlikten yoksun olan Arap toplumu için savaş, olumsuz bir durum olmasına rağmen toplumun bazı kesimleri için gelir kapısıdır. Yol kesme, soygunculuk ve gece baskınlarından geçimini sağlayan kabileler, hem haram ayların, bunları gerçekleştirmekte zorlanacakları yaz mevsimine denk gelmesini hem de üç ay peş peşe olmasını istememektedir.³⁷ Çünkü üç ay üst üste devam eden haram ayların ardından aralıksız olarak kavurucu yaz sıcaklarının gelmesi, savaşın haramlık hükmünün kalkması fakat imkânının azalması demektir. Bu da geçimini baskınlardan sağlayanlar için aylar süren işsizlikle eş anlamlıdır.³⁸ Haccın, dolayısıyla haram ayların sıcak zamanlara denk gelmesi pazar ve panayırıları da olumsuz etkilemektedir. Bu aylarda yolculuğun meşakkatli olması hac için dışarıdan gelen misafirlerin sayısını düşürmekte, bu da pazarların canlılığını azaltmaktadır.³⁹ Bazen de hac ayları tarımsal faaliyetin revaçta olduğu zamanlara denk gelmekte, böylece ziyaretçilerin oranı düşmektedir. Engelleyici faktör her ne olursa olsun Müşrikler için değişmeyen tek gerçek haccın, ticaretin ve ziyaretçi hareketliliğinin çok olduğu dönemlere denk gelmesi ve üç haram ayın peş peşe olmaması isteğidir.⁴⁰ Bu sebeplerden Müşrikler, savaşın daha erken helal kılınması için nesî uygulamasına başvurmakta, bunun için hac aylarının sonuncusu olan Muharrem ayının üzerinde değişiklik yapmaktadır.⁴¹ Bu değişiklik nesî yöntemlerinden sadece bir tanesidir. Bu yöntemde Zi'l-hicce'nin ardındaki Muharrem ayının yeri ertelenerek yıl Safer ayıyla başlatılmakta, peş peşe gelen haram ayların sayısı böylece

29 Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", 41; Kâbe'nin Hz. Âdem'den beri var olan ilk mâbet oluşuyla alakalı bk. Yusuf Ağkuş, "Yeryüzünün İlk Mabedinin Kâbe Olduğu Düşüncesini Kur'an'dan Temellendirebilme İmkânı", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* VII/2 (2023), 436-465.

30 bk. el-Ankebût 29/67, el-Fil 105/1-5, et-Tin 95/3.

31 İbn İshak, "Siretu İbn İshak" (Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981), 76; Bu yaklaşımın değerlendirmesi için ayrıca bk. Ali Osman Ateş, "İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitab Örf ve Adetleri" (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 148; Mehmet Azimli, "Siyeri Farklı Okumak" (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 54-60.

32 Halil Aldemir, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilâf Nedenleri, Alanları, Boyutları, Çözüm Yolları* (İstanbul: Kitâbi, 2010), 245-246.

33 bk. Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", 4/50,51.

34 İbn Fâris, *Mu'cemu makâyisi'l-lüğa*, 5/421; el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, 1/167.

35 Fayda, "Nesî" (05 Ocak 2025).

36 Fayda, "Nesî" (05 Ocak 2025).

37 Musa Carullah Bigiyef, *İslam Öncesi Araplarda Nesî Sistemi ve İslam'da Takvim Nizamı*, ed. Ferhat Koca, çev. Halil Aldemir - Ahmet Yasin Küçüktiryaki (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 16; Ateş, "İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitab Örf ve Adetleri", 178; Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", 50; Erturhan, "Haram Ayların Fikhi Okunuşu", 202; Algül, "Haram Aylar" (28 Aralık 2024).

38 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1964), 8/136,137; Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu, 2014), 178.

39 Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir-Mefâtihi'l-gayb*, 16/40; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan, 1980), 2/905.

40 Bigiyef, *İslam Öncesi Araplarda Nesî Sistemi ve İslam'da Takvim Nizamı*, 16.

41 Algül, "Haram Aylar" (28 Aralık 2024); Erturhan, "Haram Ayların Fikhi Okunuşu", 202.

ikiye düşmüş olmaktadır. Ayrıca bir sonraki ay devrine kadar ertelenmiş olan Muharrem ayıyla birlikte senenin ayları on ikiden on üçe yükselmektedir. ⁴²Bu tahrife Kur'ân dili, Allah katında ayların sayısının on iki olduğunu söyleyerek cevap vermektedir (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ).⁴³

Tüm aktarılanlardan nüzul dönemi Araplarının haram ay inancıyla beraber nesîyi de uyguladıkları anlaşılmaktadır. Nesî uygulamasından açık olarak bahseden tek ayet, Tevbe suresi 37. ayettir. Ayette Allah Teâlâ nesîyi küfürde taşkınlık/küfürün üst noktası olarak tanımlamaktadır. Aynı surenin 36. ayetinde haram ayların sayısına yapılan vurgular da bu uygulamanın Allah katında helal sayılmadığına işaretler içermektedir. Bu yönüyle Kur'ân dilinin mevcut haram ay inancına sahip çıktığı, bu inancı şirkten arındırarak İslamlaştırdığı söylenebilir.

2. ÖRFÎ KUTSALIN DİNÎ KUTSALA TEBDİLİ: KUR'ÂN DİLİNDE HARAM AYLAR

2.1. Ahkâmlaşma Öncesi Süreç

Kur'ân'da, kutsallığı ve kutsal olanı karşılayacak şekilde k-d-s,⁴⁴ b-r-k⁴⁵ ve h-r-m⁴⁶ kökleri ile bunların türevlerinin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁷ Kutsal olan şey manasındaki *kudsi* kelimesinin türediği k-d-s kökünün sözlük anlamı; temiz olan, her türlü nâkisadan münezzeh olan, saygıya ve övgüye layık olan şeklindedir.⁴⁸ Bu anlamda kitabi dinlerde kutsal ihlal etmenin kirlenmek ve ölümle karşılık bulması oldukça manidardır.⁴⁹ Kur'ân'da Müşriklerin *neces* olarak vasıflanması da bu bağlamdadır ve onların en büyük kutsal ihlal etmeleri sebebiyledir.⁵⁰

Bir nesne, mekân ya da zaman diliminin kutsiyeti her zaman ilahi güç ile ilintili olmuştur. Beşerin kendisine kutsiyet atfettiği şey, kimi zaman bizzat ilâhî gücün iradesiyle kimi zaman da o şeyde Allah'ın tecellisinin olduğu inancıyla gerçekleşmiştir. Mekke,⁵¹ Kâbe,⁵² Hz. Musa'nın vahiy aldığı Tuvâ vadisi⁵³ İslam'da kutsiyeti ayetlerle sabit olan mekânlardan bazılarıdır. İslam inancında bazı zaman dilimleri de kutsal sayılmıştır ve haram aylar bunlardandır. Savaşın, taşkınlığın, bir başkasına zarar vermenin yasak olduğu bu dört aydan Kur'ân'da yedi ayette bahsedilmektedir. Bu ayetlerden birinde *الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ*,⁵⁴ dördünde *الشَّهْرُ الْحَرَامُ*,⁵⁵ birinde *أَرْبَعَةُ حُرُمٍ*,⁵⁶ yine birinde *مَا حَرَّمَ اللَّهُ*⁵⁷ şeklinde karşılık bulmaktadır. Bunlardan altı ayet, haram aylarda ihlal edilen savaş yasağına atıflar içermekte,⁵⁸ Tevbe suresi 36. ayette ise tam bir hüküm cümlesi karşımıza çıkmakta, Allah Teâlâ kökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısının on iki olduğunu (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ), bunlardan dördünün haram ay olduğunu söylemekte (مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ), bu durumun Allah'ın yasası olduğunu ifade etmektedir (ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ). Dolayısıyla aslında ayet, nesî uygulamasına verilen bir cevap niteliğindedir.

Nüzul sırası gözetilerek söz konusu yedi ayet incelenince olursa konuyla ilgili ilk ayet, Bakara suresi 217. ayettir.⁵⁹ Rivayete göre Resûlullah, hicretin ikinci senesinde Bedir savaşından iki ay önce Abdullah b. Cahş komutasındaki bir grubu Kureyş kervanını gözetlemek üzere Batn-ı Nahle denilen bölgeye göndermiştir. Müşriklerin kervanının önünü kesen Müslümanlar bir kişiyi öldürmüş, iki kişiye de esir alıp Medine'ye dönmüşlerdir. Karşılaşmanın gerçekleştiği gecenin haram aylardan olan Receb'in başlangıcı olması hem Müslümanlar hem de Müşrikler arasında bir şaibe yaratmış,

42 Fayda, "Nesî" (05 Ocak 2025).

43 et-Tevbe 9/36.

44 Ayetler için bk. el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/21.

45 Ayetler için bk. el-A'raf 7/96; Hûd 11/48.

46 Ayetler için bk. el-Bakara 2/173, 194, 275.

47 Ayetler için bk. el-Bakara 2/85; el-Mâide 5/26; el-En'am 6/139.

48 Ebû Bekr Muhammed b. Hasan İbn Düreyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-lüğa* (Beyrut: Dâru ilmi'l-melâyîn, 1987), 2/646.

49 Detaylı bilgi için bk. Kürşat Demirci, "Kutsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ocak 2025); Günay Haral, "Kutsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Aralık 2024); Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, 1998, 339.

50 bk. et-Tevbe 9/28. *Neces*, Kitab-ı Mukaddes'te de aynı bağlamda kullanılır. bk. Kutsal Kitap-Yeni Dünya Çevirisi (New York: Watchtower Bible and Tract Society of New York, 2008), Lev. 11:44-45.

51 en-Neml 27/91.

52 el-Hac 22/26.

53 Tâhâ 20/12.

54 bk. et-Tevbe 9/5.

55 bk. el-Bakara 2/194, 217; el-Mâide 5/2, 97.

56 et-Tevbe 9/36.

57 et-Tevbe 9/37.

58 bk. el-Bakara 2/194, 217; el-Mâide 5/2, 97; et-Tevbe 9/5, 37.

59 Ayetin Abdullah b. Cahş seriyesi hakkında nazil olduğu bilgisi en yaygın esbâb-ı nüzul rivayetidir. Bizim de kanaatimiz bu yöndedir. 217. ayetin Mushaf sırasında haram aylardan bahseden 194. ayetten sonra gelmesi fakat ayetin sebebi olan olayın bu ayetten daha erken dönemli olması söz konusu rivayetin kabulü noktasında bazı tereddütler oluşturmıştır. Bundan dolayı ayette bahsi geçen haram ay ihlalini Hudeybiye anlaşması akabinde Mekke'nin fethiyle irtibatlandıran kaynaklar da mevcuttur. Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu : Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006). Halbuki mushaf tertibi ve nüzul tertibi şeklinde iki farklı tertibin varlığı dahi bu tereddüte ihtimal bırakmamaktadır. Biz burada 217. ayeti önce 194. ayeti sonra ele almayı tercih ettik.

Müşrikler Müslümanlar tarafından haram ayların ihlal edildiğini dile getirmiş, bu durum Resûlullah'ı üzmüştür.⁶⁰ İlgili surenin 217. ayeti bu hadise üzerine nazil olmuş ve burada Allah Teâlâ, haram aylarda savaşmanın büyük bir günah olduğunu, fakat buna kıyasla insanları Allah yolundan engellemenin ve Allah'ın rububiyetini inkar etmenin, Müslümanları Kâbe'den alıkoymanın ve vatanlarından sürmenin çok daha büyük günah olduğunu söylemiştir. Akabinde fitnenin öldürmekten çok daha büyük bir günah olduğu zikredilmiş, Müşriklere "esas günahkâr sizsiniz" mesajı verilmiştir.

Kur'ân'da haram aylarla ilgili ikinci ayetin Bakara suresinin 194. ayeti olduğu görülür. Ayetin metin içi bağlamı 190. ayetle başlamaktadır. Tefsirlerin aktardığı bilgilerden ayetlerin Medenî dönemin 6. yılına tekâbüle ettiği anlaşılmaktadır. Resûlullah hicretten sonra ilk defa Kâbe'yi ziyaret etmek ve umre yapmak istemiş, kalabalık bir grupta yola çıkmış fakat Mekke yakınlarında Hudeybiye mevkiinde Mekke Müşriklerin engeliyle karşılaşmıştır. Haram ayda (Zî'l-ka'de) olmaları sebebiyle Resûlullah ve ashabı savaşmaktan uzak durmuş, buna rağmen Müşriklerin saldırılarına maruz kalmışlardır.⁶¹ Böylece her iki tarafın da ortak kutsal olan haram aylar Müşrikler tarafından ihlal edilmiştir. Surenin 190-194. ayetleri bu ihlal karşısında şaşırarak, içinde bulunulan haram aya hürmetsizlikten kaçınan ve saldırıya saldırıyla cevap vermekte tereddüt eden Müslümanlara yol göstermiştir. 190. ayette Müslümanlara kendileriyle savaşanlarla savaşma izni verilmiş, fakat aşırıya kaçmamaları gerektiği hatırlatılmıştır. İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/923) aşırıya kaçmayı, saldırmayana saldırmak, güçsüzlere eziyet etmek şeklinde tanımlamaktadır.⁶² Hudeybiye'de yaklaşık bir ay kadar konaklayan Müslümanlar Harem-i Şerif'e giremeyeceklerini anlamış ve Müşriklerle bir sonraki sene Kâbe ve civarını üç günlüğüne Müslümanlara bırakacaklarına dair bir anlaşma yaparak Medine'ye dönmüşlerdir. Bu anlaşmaya aralarında on yıllık bir barış anlaşması da dâhildir. Müslümanlar bir sonraki sene anlaştıkları üzere Mekke'ye gitme niyetiyle yola çıkmış fakat bir yandan da gönüllerinde Müşriklerin sözlerinden vazgeçecekleri endişesini taşımışlardır. Aslında Müslümanların endişesi tekrar hüsrana dönmekten ziyade haram aylar kapsamında ve harem bölgesinde savaşmak zorunda kalmaktır. Surenin 191. ayeti de Müslümanların bu endişeleri üzerine nazil olmuş,⁶³ ayette düşman taarruzu onları haram ayda ve Harem-i Şerif'te de bulsa savaşmaktan geri durmamaları söylenmiştir. Fakat bu, savunma için verilen bir izindir. Ayette karşı taraf saldırmadığı sürece Mescid-i Haram'da savaşılması gerektiği ayrıca belirtilmiştir. Ayetin *وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ* ifadesi haram ayların ve mekanların kutsiyeti bağlamında dikkate değer bir cümledir. Akabinde 193. ayette Müslümanlara fitne ortadan kalkıncaya kadar savaşma izni verilmiştir. Ayetteki *وَالْفِتْنَةُ* tefsir kaynaklarında, bağlamla da ilintili olarak çoğunlukla şirk ve Müşriklerin Müslümanlara yaptığı zulümler şeklinde tefsir edilmiştir.⁶⁴ Yani, ayette zımnen "evet, haram ayda savaşmak kötüdür, ama tevhid inancına sahip olan müminlere her türlü baskıyı reva görmek, onlar aleyhinde olmadık düşmanlıklar yapmak daha da kötüdür"⁶⁵ denmektedir.⁶⁶ Bu da "kutsal"ın Allah katındaki değerini gösterir niteliktedir. Kutsal kıymetlidir ama insan ve insana ait olan değerler kutsala kul edilmemelidir. Bu anlamda Kur'ân nezdinde insanın canı ve inancının öncelikli kutsallardan olduğu söylenebilir. 194. ayette Allah Teâlâ haram ayın karşılığının haram ay olduğunu ifade etmekte, haram aylara hürmetin tarafların ikisini de bağlayan karşılıklı bir durum olduğunu söylemektedir. Ayetin bu ifadesine dair iki yaklaşım söz konusudur. Bir yaklaşıma göre cümle, Müslümanların önceki yıl umre yapmaktan menedildikleri haram aya atıfta bulunmakta, "o haram ayın karşılığı içinde bulunduğunuz bu haram aydır, şu an içinde bulunduğunuz ay önceki yılın haram ayını telafi etmiştir" demektir.⁶⁷ İkinci yaklaşıma göre Müşrikler Müslümanlara karşı saldırıda bulundukları halde Müslümanlar savunma amaçlı kendilerine karşılık verdiğinde onları haram ayda savaşmakla suçlamışlardır. Bu bağlamda ayetin *وَالْأَرْضُ قِصَاصٌ* ifadesi "haram ay tek taraflı değil, karşılıklıdır, kutsal olan her iki tarafın da kutsaldır"⁶⁸ demektir. Dolayısıyla bu görüşe göre de ayet, taraflardan birinin bir diğerini haram ayı ya da mahalli ihlal etmekle suçlayamayacağını göstergesidir.⁶⁹

Ele alınan her iki ayette de İslam öncesinden tevarüs eden bu inancın İslami dönemde sürdürüldüğü, Kur'ân'ın haram ay ve harem bölgenin kutsiyetini onayladığı görülmektedir. Konuyla alakalı bir diğer ayet Mâide suresinin 2. ayetidir. Ayetin nüzul bağlamıyla alakalı İslam'a girmek gayesiyle Resûlullah'ı ziyaret eden, iman edip etmeme konusunu düşüneceğini söyleyip memleketine geri dönen bir zâttan bahsedilmektedir. Geri dönüş yolunda bu kişinin Müslümanların meralarında bulunan develerden bazılarını önüne katıp götürdüğü üstelik bir sonraki sene hac mevsiminde bu develerden bazılarını gerdanlık takıp adak olarak Kâbe'ye getirdiği aktarılmaktadır. Bunun haberini alan Müslümanlar bu kişinin yolunu

60 Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 4/315; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil*, 1/258.

61 Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 1983), 1/168, 169; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer Kesir, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm* (Riyâd: Dâru taybe, 1999), 1/527.

62 Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*, 3/563.

63 Ebû Saîd Nasîrüddîn Beydâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1418), 1/128; Kesir, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, 1/527; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim, 2011), 2/35.

64 Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*, 3/570-572; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/351; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, 1/128.

65 Hasan Elik, *Tevhit Mesajı : Özlü Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2020).

66 Bu yaklaşımın kaynağı için bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr-Mefâtihi'l-gayb*, 5/290.

67 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1/168-170; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr-Mefâtihi'l-gayb*, 5/292,293; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/354.

68 Elik, *Tevhit Mesajı*.

69 Ayrıca bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr-Mefâtihi'l-gayb*, 5/293; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/354.

kesmek, saldırıda bulunmak istediklerini Resûlullah'a söyleyince söz konusu ayetin nazil olduğu bilinmektedir.⁷⁰ Bunun üzerine Allah Teâlâ ayette, O'nun şeâirine, haram aya, süslü ya da süssüz kurbanlıklara ve O'nun rızasını isteyerek Beytül-haram'a yönelmiş kişilere hürmetsizlik edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bu ayette de haram aylar, diğer ayetlerdeki gibi hürmetsizlik edilmemesi gereken bir kutsal olarak zikredilmiştir. Ayetin ikinci kısmında Müslümanlara, Müşrikler gibi davranmamaları öğütlenmiş, Hudeybiye senesi haram ayda Mescid-i Haram'a girmelerine izin vermeyen Müşriklere duydukları kin ve öfkenin, onları saldırganlık yapmaya itmemesi gerektiği söylenmiştir. Rivayetlere göre fetihten sonra Müslümanlar, Müşriklerin yıllar önce Müslümanlara yaptığı gibi onların Harem-i Şerif'e girmelerini engellemek istemiş, bunun üzerine ayetin ilgili kısmı nazil olmuştur. ⁷¹Aynı surede haram aylara ikinci bir vurgu daha vardır. Surenin 97. ayetinde Allah Teâlâ; Kâbe'yi, Beytül-harâm'ı, haram ayları, boyunları süslenmiş ya da süslenmemiş kurbanlıkları insanlar için bir kıyam kıldığını söylemektedir. قِيَامًا لِلنَّاسِ ifadesini müfessir Taberî, manevî otorite ve kıyam şeklinde yorumlamıştır. Çünkü siyasi birliği olmayan İslam öncesi Arap toplumu için sayılanların hepsi ortak güvenin, birbirinden emin olmanın temsildir. Taberî, kurbanlıkların boyunlarına gerdanlıklar takılması adetini Kâbe'ye misafir olunduğunun yol boyunca insanlar tarafından anlaşılsın ve saldırıya maruz kalınmasın diye olduğunu aktarmaktadır.⁷² Dolayısıyla ayetteki tüm unsurlar toplumun "güven" temsili olarak gördükleri unsurlardır. Ve Allah bunları kendi üzerine alarak insanlara bahsettiği bir nimet olarak anlatmaktadır.

Konuyla alakalı geriye kalan ayetler Tevbe suresinin 5 ve 36. ayetleridir. Beşinci ayetin bağlamı kendisinden önceki dört ayetle irtibatlıdır. Ayetler Hudeybiye antlaşmasını bozan Müşriklere uyarı mahiyetinde nazil olmuştur. Bundan dolayı بَرَاءَةً مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ şeklindeki ilk ayet için Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) tam bir ultimatom ifadesi olduğunu söylemiştir.⁷³ Hudeybiye antlaşmasında Müslümanlarla Mekke Müşrikleri arasında on yıl süreyle savaş ve saldırının olmaması yönünde anlaşma sağlanmış, fakat Tebük seferi senesinde Müşriklerden bazı kabileler anlaşmayı ihlal etmiştir.⁷⁴ Bunun üzerine söz konusu ayet meydan okuyucu bir üslupla nazil olmuştur. Surenin ikinci ayetinde antlaşmayı bozan Müşriklere dört aylık bir mühlet tanınmış, üçüncü ayette de sözleşmeye geri dönmelerinin kendileri için daha hayırlı olacağı söylenmiştir. Hudeybiye antlaşmasındaki genel ilkeler dışında kabilelerle sadece o antlaşmanın yapıldığı kabileleri bağlayan ayrı ayrı antlaşmalar da yapıldığı bilinmektedir.⁷⁵ Dördüncü ayet de sözünde duran, antlaşmayı bozmayan kabilelerin bu fesihten berî tutulduğunu ifade etmektedir. Mekke'nin fethinden sonraki ilk hacın Hz. Ebûbekir önderliğinde yapıldığı, bu hacca Resûlullah'ın katılmadığı, ayetlerdeki bu ultimatomun hac ibadetini yapan Müşriklere Hz. Ali tarafından duyurulduğu bilinmektedir. Sadece Kâbe çevresinde değil, bölgedeki çarşılarda da bu ultimatom duyurulmuş, haram ayların bitiminde artık Müslümanların da antlaşma kurallarına uymayacağı ifade edilmiştir. İlaveten artık Müslümanların ve Müşriklerin aynı anda hac yapmayacakları, Resûlullah'ın kendisiyle antlaşması olan kabilelere sözünün, antlaşma süresince, antlaşması olmayanlarla da haram aylar çıkıncaya kadar geçerli olduğunu deklare etmişlerdir.⁷⁶

Beşinci ayette haram aylar bitiminde pişman olup antlaşmaya geri dönmeyen fitneci ve saldırgan tutumlarına devam eden Müşriklerin derhal yakalanması, tutuklanması ve öldürülmesi emredilmiştir. Ayetteki فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَجَنَّتُمُوهُمْ ifadesi bir Müslümanın nerede bir Müşrik görse öldürmesi gerektiği anlamında değil, "Mescid-i Haram sınırları içinde de olsa onları şüphe duymadan yakalayınız, tutuklayınız, öldürünüz" anlamındadır. "Mescid-i Haram sınırlarında olup olmadıklarına bakmaksızın öldürme hakkınız vardır, bunda sizin için bir günah yoktur" manasındadır.⁷⁷ Bu vurguda şüphesiz bu ayetten önceki bağlamın etkisi büyüktür. İlk dört ayet açık bir ultimatomdur. Bu ultimatom ve eşliğindeki mesajlar dört ayın sonunda Mescid-i Haram sınırlarında hiçbir Müşrikin kalmayacağını, bu ultimatomla rağmen kalanların savaşı tercih ettikleri anlamına geleceğini söylemektedir. İşte beşinci ayet, bu şartlar gerçekleştiğinde haram mahalde olsalar bile Müşriklerin yakalanabileceği ya da öldürülebileceğini ifade etmektedir.

2.2. Uzun Bir Bağlamın Hüküm Koyucu Son Noktası: Tevbe Suresi 36. Ayet

Buraya kadar ele alınan ayetler, haram ayların nüzul ortamındaki varlığını ve İslami dönemde Kur'an'da da kutsal sayılan bir olgu olduğunu gösterir niteliktedir. Tevbe suresinin 36. ayetinde ise haram aylar, bir olgudan ziyade Allah tarafından konulmuş bir hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayette Allah katında ayların sayısının on iki olduğu (إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا) (الله اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا), üstelik bunun yer ve göğün yaratıldığı günün yasasında sabit olduğu (فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) ifade edilmiştir. Ayete göre bunlardan dördü haram aylardır ve bu durum Allah indinde değişmez bir yasadır. مِنْهَا أَرْبَعَةٌ. Ayetin devamında Allah Teâlâ müminlere, Müşriklerin kendileriyle topyekûn savaştıkları gibi onların da Müşriklere topyekûn saldırabileceklerinin iznini, hatta emrini vermektedir (وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً).

70 Ebu'l-Hasen Ali el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzul* (Dâru'l-islâh, 1992), 189.

71 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki'ğavâmizi't-tenzil*, 1/603; bk. Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdül-mesîfî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1422), 1/507; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/161.

72 Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'an*, 11/94 Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/467.

73 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/289.

74 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/71, 72.

75 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/71.

76 Ebû Muhammed İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-aziz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 3/78; Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1983), 4/131-133.

77 Bu tespitte istifade ettiğimiz kaynak için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'an*, 14/134.

37. ayet de bu ayetle aynı bağlama sahiptir. 37. ayette de nesî yoluyla aylarda ziyade yapmanın inkârda ileri gitmek olduğu söylenmekte (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ), Müşriklerin bu uygulamayı bir yıl helal bir yıl haram sayarak Allah'ın haram dediğine helal demeyi meşru gördükleri anlatılmaktadır (يَجْلُوْنَ عَمَّا عَلِمُوا لِيُوْطِئُوْا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللهُ فَيُجْلُوْا مَا حَرَّمَ اللهُ).

Erken dönem tefsir literatürüne bakıldığında ayetin ayların sayısının Allah tarafından konulan bir hüküm olduğunu ifade eden kısmına ya hiç değinilmediği ya da bu kısmın lafzî manasıyla kabul edildiği görülmektedir. Söz gelimi Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), ayetteki *فِي كِتَابِ اللهِ* ifadesini Levh-i Mahfûz şeklinde tefsir etmiş,⁷⁸ Ferrâ (ö.207/822) ayette haram ayların kutsiyetinin büyüklüğüne işaret edildiğini söylemiş,⁷⁹ Ebû Ubeyde (ö. 209/824[?]) ve Zeccâc (ö. 311/923) ise söz konusu ifadeye hiç değinmemiştir.⁸⁰ Mukâtil'in Levh-i Mahfûz yorumu sistematik tefsir yazımının başladığı ilerleyen tarihlerde tekrar görünür olmuş, Câmîu'l-Beyân müfessiri İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/923) ayetin tefsiri sadedinde Allah'ın yeri göğü yaratırken ayların sayısını on iki, haram ayları da dört olarak belirlediğini, bunu her şeyin bilgisini kaydettiği kitabına yazdığını söyleyerek Levh-i Mahfûz imasında bulunmuştur.⁸¹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)'nin aktarımına göre Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) de aynı kanaattedir. O, ayetteki *فِي كِتَابِ اللهِ* ifadesinin başka ayetlerde de olduğu gibi⁸² hükmetmek ve farz kılmak manasına tekabül ettiğini söylemiş, bunun da haram ayların alemin yaratıldığı günden beri var olan bir hüküm oluşuna işaret olduğunu belirtmiştir.⁸³ Mâturîdî (ö. 333/944) de benzer bir görüş sunmuş, ayette ayların ve haram ayların sayısının belirtilmesini, Levh-i Mahfûz ve Allah'ın ilmiyle ilintilendirmiştir.⁸⁴ İbn Ebî Zemenin (ö. 399/1008), Begavî (ö.516/1122), İbn Atiyye (ö.541/1147), Ebû'l-Ferec İbnu'l Cevzî (ö. 597/1201), Fahreddin er-Râzî, Kurtubî (ö. 671/1273), Beydâvî (ö. 685/1286) ve Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) de ayeti benzer şekilde yorumlayan müfessirlerdendir.⁸⁵ Hatta İbn Atiyye, Katâde'den aktardığı bir nakil ile Allah'ın, var oluşun başında insanların içinden peygamberleri, zamanların içinden Muharrem ve Ramazan aylarını, Cuma gününü ve kadir gecesini kutsal olarak seçtiğini, mescitlerin yerlerini belirlediğini ifade etmiştir.⁸⁶ Mefâtihu'l-ğayb müellifi Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) de Allah'ın bir vakti başka bir vakte, bir beldeyi başka bir beldeye üstün kılabileceğini, bunun tüm şeriatlerde karşılaşılan bir durum olduğunu söylemiş, Cuma günü, Kadir gecesini ve Ramazan ayını bu duruma örnek vermiştir.⁸⁷ Kurtubî de Allah'ın yeri ve göğü yarattığı gün vakitleri tayin ettiğini, ayların isimlerini belirlediğini, tarih boyunca gönderdiği kitaplarda da bu hükmün yer aldığını söylemiş, bu yönüyle haram aylar hükmünün evrensel bir değer olduğuna vurgu yapmıştır.⁸⁸ Tarihi bilgiler müfessirin bu görüşünü destekler niteliktedir. Nitekim haram aylar inancının sadece İslam öncesi Araplarda değil, Hristiyanlarda ve Yahudilerde de var olduğuna dair bilgiler mevcuttur.⁸⁹ Ayetteki *ذَلِكَ الْيَوْمَ الْقِيَمَ* ifadesi, haram ayların hem Allah'ın belirlemiş olduğu bir kutsal hem de evrensel olması gereken bir değer olarak görülmesinin dayanağıdır. Bundan dolayı haram ayların nesh ediliş edilmediği ya da hükmünün askıya alınıp alınmadığı ve günümüzde tekrar işlerlik kazanması gereken unutulmuş bir ahkâm olduğu vurgusu literatürdeki pek çok eserde vardır.⁹⁰ Fakat bu noktalar çalışmamızın irdelemek istediği sorular arasında yer almamaktadır.

Ayetin, modern dönem tefsir literatüründe de klasik dönemdeki yorumlarla mutabık şekilde tefsir edildiği görülmektedir. Söz gelimi Şevkânî (ö.1250/1834) ve Reşid Rıza (ö. 1935) ayların sayısının on iki ve haram ayların sayısının dört oluşunun, yaratılış esnasında konulan sabit bir hüküm olduğunu söylemiş ve bu durumun da Levh-i Mahfûz'a işaret ettiğini ifade etmiştir.⁹¹ Tâhir İbn Âşûr (ö. 1973) da ayetteki ifadenin hem tüm insanlar hem de müminler için bir zamanlama sistemi olduğunu, bunun yeryüzünün Allah tarafından konulmuş nizâmı olduğunu söylemiştir.⁹²

78 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 2/169.

79 Yahya b. Ziyâd Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-mısriyye, ts.), 1/435.

80 Ma'mer b. Müsennâ Ebû Ubeyde, *Mecâzû'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1381), 1/258; Ebû İshak İbrâhim Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve i'râbuhu* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 2/445,446.

81 Taberî, *Câmîu'l-beyân fî te'vîlî'l-Kur'ân*, 14/234.

82 bk. el-Bakara 2/216, 178; el-En'âm 54.

83 bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir-Mefâtihu'l-gayb*, 16/41.

84 Ebû Mansûr Muhammed Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî-Te'vilâtü ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2005), 5/367.

85 Ebû Abdullah Muhammed İbn Ebî Zemenin, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz* (Kahire: el-Fârûki'l hadîse, 2002), 2/204; Muhyissünne Ebû Muhammed el-Begavî, *Meâlimu't-tenzil fî tefsîri'l-Kur'ân-Tefsîru'l-Begavî* (Beyrut: Dâru ihyâ'i't-türâsi'l-Arabî, 1987), 2/345; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 3/31; İbnu'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 2/256; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, 3/80; Ebu'l-Berekât Hafızuddin Abdullah Nesefî, *Tefsîru'n- Nesefî-Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l- Kalem, 1998), 1/678.

86 İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 3/31.

87 bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir-Mefâtihu'l-gayb*, 16/41,42.

88 Kurtubî, *el-Câmî' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/132; Aynı yaklaşıma sahip birkaç güncel eser için bk. Köse, *Haram Ayların Kutsallığı ve Savaş Yasağı Hükmünün Neshi Problemi*, 41; Kayhan, "Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar", 27, 28; Erturhan, "Haram Ayların Fikhî Okunuşu", 68.

89 bk. Emrullah Kaleli, "Ortaçağ Hristiyan Dünyasında 'Haram Aylar': 'Tanrı Barışı ve Ateşkesi'", *History Studies International Journal of History* 6/6 (2014), 117-131; Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", 50.

90 Bazıları için bk. Erturhan, "Haram Ayların Fikhî Okunuşu"; Kayhan, "Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar"; Köse, *Haram Ayların Kutsallığı ve Savaş Yasağı Hükmünün Neshi Problemi*; Köse, "Haram Aylar Kavramının Tarihî Okunuşu Üzerine Bir Araştırma"; Bağcı, *İslam Hukuku Açısından Haram Aylar*.

91 Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 2/409; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr* (el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-âmmeh, 1990), 10/357.

92 Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisîyye li'n-neşr, 1984), 10/180.

Yer verilen görüşlerin hepsindeki ortak nokta ayetteki ifadenin kesin ve evrensel bir hükme işaret ettiği yani henüz insanoğlu yaratılmadan önce onun kayıtlı olacağı vakit ve takvim nizamının oluşturulduğu yönündedir. Bu görüş kabul edildiğinde Allah Teâlâ'nın beşere ait bir konuyu neden bu denli kesin bir ahkâm diliyle üstüne aldığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Çünkü kanaatimizce bu sorunun cevabını hikmet ve Levh-i Mahfûz'a bağlamak meseleyi çözmek değil, çözüme mesafe koymaktır. Bu cevap kabul edildiğinde söz gelimi akla gelen "Ayların sayısını ve haram ayların hükmünü Levh-i Mahfûzda belirlemiş olan Allah, ayların kaç çektiğini, haftanın kaç günden ibaret olduğunu neden belirlememiştir?" sorusu cevapsız kalacaktır. "Kur'an'ın, Müslümanları çözümü konusunda kendi içtihatlarıyla baş başa bıraktığı çok daha önemli konular düşünüldüğünde ayların sayısının kaç olduğu, haram ayın olup olmadığı, varsa kaçının haram ay olduğu bilgisi gerçekten Kur'an'ın asli bir meselesi midir?" sorusu, üzerinde düşünölmeye değerdir. Bu çalışmanın yaklaşımı, söz konusu ayette dilsel bir üslup olduğu, ayetin salt bilgi vermediği, Kur'an'ın kendine has dil üslubuyla meydan okuyarak son sözü söylediği yönündedir. Bahsettiğimiz tartışma üslubunun izleri, siyak-sibak ihlal edilmeden 36 ve 37. ayetler birlikte değerlendirildiğinde daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Her iki ayete beraber bakıldığında 36. ayetteki üslubun, 37. ayette yer verilen nesî meselesine bir cevap teşkil ettiği görülebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla iki ayetin bu irtibatına klasik dönemden yalnızca Zemahşerî ve İbn Kesir (ö. 774/1373) yer vermiştir. Zemahşerî (ö. 538/1144), ayların sayısının Allah katında on iki olarak zikredilmesinin, nesî sonucunda ortaya çıkan artık aylara ret olduğunu söylemiştir.⁹³ İbn Kesir de söz konusu ayetin haram ayların sayısını kendi inisiyatifleriyle sekize çıkaran Benî Avf b. Lüey'in bu uygulamasını ret kabilinden nazil olduğunu içeren bir nakilde bulunmuştur.⁹⁴ Daha önce yer verdiğimiz başlıklarda İbn Kesir'in bu naklini destekleyecek farklı tarihi bilgiler de mevcuttur. Bu bilgilere göre İslam öncesi Arapların nesî ile çoğunlukla Muharrem ayının haramlık hükmünü geciktirip yerine başka bir ay ihdas ettikleri bilinmektedir. Böylece yıl boyu ayların döngüsünde bir ay fazla olmaktadır.⁹⁵ Bu bağlam düşünüldüğünde Zemahşerî ve İbn Kesir'in dediği gibi 36. ayetteki *لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ يَوْمَ خَلَقَ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَشْرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ عَشْرَ شَهْرًا* ifadesinin 37. ayette sözü edilen nesî uygulamasına cevaben indiği rahatlıkla görülebilecektir. Kanaatimizce ibareyi Levh-i Mahfûza bağlamadan önce hem siyak-sibak/metin içi bağlam hem de metin dışı bağlama uygun olan bu yaklaşıma ihtimal vermek çok daha sağlıklıdır.

Ayetin nesî uygulamasını ret kabilinden nazil olduğu görüldüğünde gayenin, insanoğluna tarih ve takvim bilgisi vermek olmadığı da rahatlıkla söylenebilecektir. Ayetteki haber cümlesi lâzım-ı fâide-i haber cinsindendir. Bu tür haber cümlelerinde gaye bilgi vermek değil, bilinç inşâ etmektir. Nitekim bu tür haber cümleleri muhataba hiç bilmediği yeni bir bilgiden değil, muhatabın zaten bildiği bir olgudan bahsetmektedir.⁹⁶ Yani ayların sayısının on iki ve haram ayların sayısının da dört olduğu bilgisine muhatap zaten sahiptir. Bu bilgiye rağmen hileye başvurulmaktadır. Kur'an'da bu tarz cümleler, muhatabın zaten bildiği söz konusu olgu içinde Allah'ın tercih ettiği tarafı bildiren cümlelerdir.

Tevbe suresi 36. ayetin amacı, ayların sayısının on iki olduğunu ve bunlardan dördünün haram ay olduğunu haber vermek olsa, haram ayların ihlalinin örnekleri olan konuyla alakalı diğer ayetlerden önce nazil olması beklenir. Fakat ayet, konuyla alakalı son nazil olan ayettir. Ayrıca ayetin salt bilgi verebilmesi için İslam öncesi Arapların ayların sayısının on iki olduğunu bilmiyor olmaları gerekir. Halbuki, Musa Cârullâh (ö. 1949), Araplarda takvim ve nesî uygulamalarını ele aldığı müstakil eserinde nüzul dönemi Araplarının takvim hesabını bilip bilmediklerini, günlerin ve ayların sayısı hakkında ne derece bilgi sahibi olduklarını incelemiş, hesap konusunda gayet iyi olduklarını, nesî uygulamasına da göz göre göre, bilinçli olarak başvurduklarını ortaya koymuştur.⁹⁷ Konuyla ilgili, bilgiye ihtiyacı olmayan muhatapların varlığı, ayetin bilgi temelli bir noktadan konuşmadığını gösterir niteliktedir.

Bağlamın muhataplara verdiği anlam dışında, ayetin dil ve üslubunun da yüklendiği bir anlam alanı bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın beşere ait durumları yer yer kendi üzerine alması Kur'an dilinde görülen bir üsluptur. Söz gelimi Allah, Enfâl suresinde eylem beşere ait olduğu halde öldürenin ve oku atanın kendisi olduğunu,⁹⁸ Ra'd suresinde insanlardan kimini dalalette bıraktığını, kimini de hidayete erdirdiğini söylemiştir.⁹⁹ Halbuki savaşan ve öldüren, insanların kendisi olduğu gibi hidayeti ya da dalaleti seçen de yine insanların kendisidir. Mevdûdî (ö. 1979)'nin En'âm suresi 146. ayetin tefsiri sadedinde zikrettikleri Kur'an dilindeki bu üslubun güzel bir örneğidir. Ayette Yahudilere haram kılınan yiyeceklerden bahsedilmiş, bunları haram kılanın Allah olduğu, onların bu haramlara zulümleri sebebiyle maruz kaldıkları söylenmiştir. Mevdûdî, aslında yoldan çıkmaları sebebiyle Yahudilerin başlarına zalim yöneticilerin geldiğini ve söz konusu yasakları bu yöneticilerin oluşturduğunu fakat Allah'ın bu durumu üstüne alarak aktardığını ifade etmiştir. Müfessirin bahsettiği durum, İzutsu (ö.1993)'nun teosentrik olarak isimlendirdiği¹⁰⁰ Kur'an'ın Allah merkezli dil yapısından kaynaklıdır. Bu yapıda

93 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil*, 2/270.

94 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/204.

95 Fayda, "Nesî" (05 Ocak 2025).

96 bk. Ebu'l-Meâlî Celâleddin el-Hatib Muhammed Kazvîni, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâğâ* (Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, 1992), 22-29; Ahmed Matlub, *Mu'cemü'l-mustalahâtî'l-belâğâ ve tetavvûruha* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 479. Bu haber türünün Kur'an dilindeki örnekleri için ayrıca bk. Soner Aksoy, *Kur'an'daki Haberler Neyin Habercisidir -İnşâî Bir Okuma-* (İstanbul: Kitâbî, 2023).

97 Bigiyef, *İslam Öncesi Araplarda Nesî Sistemi ve İslam'da Takvim Nizamı*, 14-16.

98 el-Enfâl 8/17.

99 er-Ra'd 13/27.

100 Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 83.

bir varlık hiyerarşisi söz konusudur ve bu hiyerarşinin en üst noktası mütekellim olan Allah'tır. Bu üslupta Allah Teâlâ -kendi yarattığı- sebepleri devre dışı bırakıp direkt kendi zâtını fail olarak zikretmektedir.¹⁰¹ Allah merkezli dilde O'nun eylemleri diğer bütün beşerî eylemlerin önünde ve merkezindedir.¹⁰² Burada Tevbe suresi 14. ayet de hatırlanmalıdır. Ayet, sözü geçen üslubun Kur'an'daki ve sünnetullahtaki varlığına delil olarak okunabilecek niteliktedir. Çünkü ayette Allah Teâlâ, müminlere inkarcılarla savaşmalarını emretmekte, "Onlarla savaşın ki Allah onları sizin elinizle cezalandırsın..." (قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ) cümlesiyle Allah'ı eylemin faili yapmakta fakat diğer yandan kulun eylemi ve Allah'ın iradesinin bütünlüğünü de göstermektedir.

Kur'an dili bu üslupla Allah'ın ulûhiyyetini kabul eden fakat rubûbiyyetiyle problemi olan bir topluma bütün eylem ve iradelerin Allah'a ait olduğu mesajı vererek meydan okumakta, vahye kulak verenlere de yeni bir Allah tasavvuru inşa etmektedir.¹⁰³ Dolayısıyla Kur'an'da bu üslubun görünür olmasının vahyin temel niteliklerinden olan muktezâ-yı hâlin bir sonucu olduğu söylenebilir. Nitekim rubûbiyyet Allah'ın her ân iş ve oluş halindeliğini, Müşriklerin tasavvur ettiği gibi yaratıp köşeye çekilmediğini gösteren bir vasıftır. Allah merkezli dil ise rubûbiyyeti ihlal eden Müşriklerin yanlış Allah tasavvurlarına verilmiş bir cevaptır. Kur'an'da bu üslup, Allah'ın bilgisine, kudretine, eylemine ve gönderdiği dine müdahalede bulunulduğu her an son sözü söylemek için devreye girmektedir. Allah'ın devreye girişi ise tabii ki İslami kutsallar üretmektedir. Söz konusu ayet, kaynağı ilahi olsun ya da olmasın bir şekilde Arapların örfünde olan bir inancın ibkâ edilen hükümler kabilinden Kur'an'a girişini sağlamış, böylece örfi kutsal, dinî kutsala tebdil edilmiştir.

36. ayette, akabinde de ifade edildiği gibi nesî ile ilgili bir bağlam söz konusudur. Kur'an bir olgu olarak sadece haram ay inancının değil, o ayların hileyle değiştirilmesi demek olan nesî uygulamasının da yaşatıldığı bir ortama nazil olmuştur. 36. ayette Allah'ın haram ayları ezelde konulmuş bir hüküm olarak aktarması, hem haram ayları kutsal sayan hem de kendi kutsalına hile karıştıran muhataplara verilmiş Allah merkezli bir cevaptır. Nüzul ortamında Müşrikler, önceki başlıklarda detaylı şekilde aktarıldığı üzere haram ayların sayısında ve zamanında kendi maslahatlarına göre tasarrufta bulunmuş ve bu hileli tasarrufun ardına sığınıp diledikleri ayda savaşıp diledikleri ayda savaşı haram kılmışlardır. Ve ayetteki *إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ* ifadesi zımnen "Ayların sayısı on ikidir, bunlardan da dördü haram aydır. Nesî yaptınız diye bu sayı artmaz! Siz öyle dediniz diye aylar yer değiştirmiş değildir. On iki olan yine on iki, dört olan yine dördür. Siz dördü sekiz yaptınız diye dört sekiz olmuş değil! Bu ezelden beri böyledir, değiştiremezsiniz." demektir. Böylece her bir kabilenin kendi çıkarları ve maslahatları doğrultusunda nesîye başvurmalarının doğru olmadığı ifade edilmiştir. Bu, aynı zamanda bir tartışma, meydan okuma üslubudur. Bu meydan okumayı gerçekleştirmek için Kur'an, Allah merkezli dili kullanmış, haram ayların kutsiyetini koyanın Allah olduğunu, üstelik bunun yer-gök yaratılmadan önce karar kılınan bir hüküm olduğunu söylemiştir. Ayetlerin içinde bulunduğu Tevbe suresinin başlı başına bir *berâe* ve Elmalılı'nın dediği gibi *ültimeatom* olduğu göz ardı edilmediğinde üsluptaki meydan okuma daha iyi görülebilecektir.

SONUÇ

Kur'an'ın nazil olduğu ortamda kabileler arasında farklılıklar olmakla birlikte Zi'l-ka'de, Zi'l-hicce, Muharrem ve Recep, haram ay olarak sayılmış, bu aylarda her türlü savaş ve zarar yasak kılınmıştır. Fakat zorunlu barış ve güvenlik ayları olan bu aylar, Arapların ekonomik ve siyasi maslahatlarını engellediğinde nesî ismiyle bilinen bir hileye başvurulmuş, bu yolla söz konusu ayların takvimdeki yeri değiştirilmiştir. Çalışmada konuyla alakalı nüzul sırasıyla son ayet olan Tevbe suresi 36. ayet ele alınmış, ayetin bağlamının aslında haram aylardan ziyade haram ayların ihlali demek olan nesî uygulaması olduğu sonucuna varılmıştır. Haram ayların kaynağı ya da hükmünün geçerliliği meselesi araştırmanın problemi kapsamında değildir. Çalışma için önemli olan haram ayların, Kur'an'ın indiği toplumun karakteristik inançlarından biri olması, bu yönüyle o aylara yüklenen kutsiyetin olgusal bir gerçekliğinin bulunmasıdır. Söz konusu ayet dışında nüzul sırasıyla haram aylardan bahseden altı ayet daha bulunmakta fakat bu ayetlerde ya haram ayların ihlalinin ya da müminlerin bu ayları ihlal korkusundan söz edilmektedir. 36. ayette ise daha farklı bir üslupla karşılaşılmaktadır. Allah Teâlâ kendi katında ayların sayısının on iki, haram ayların sayısının ise dört olduğunu ifade eden bir hüküm cümlesi kurmakta, üstelik göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri bu hükmün böyle olduğuna dair ifadelerle bu cümleyi pekiştirmektedir. Makalede, ayetin bu ifadesi ve bağlamı incelenmiş, Allah'ın ayların on iki, haram ayların da dört oluşunu niçin ilahi bir hüküm olarak zikrettiği sorgulanmıştır. Yani makalede Allah Teâlâ'nın vakit, zaman, tarihle ilintili beşerî düzleme ait bir olguyu niçin kendi üzerine alarak konuştuğu sorusunun cevabı bulunmak istenmiştir.

Çalışmanın, zikri geçen soruya verdiği ilk cevap, ayetteki ifadenin fâide-i haber cümlesi olmadığı dolayısıyla ayette boşlukta karara bağlanmış bir hükmün yer almadığı şeklindedir. Yani ayetin gayesi muhatapların bilmediği yeni bir şey söylemek, onlara bilgi vermek değil, onlarda bilinç oluşturmaktır. Ayetin nüzul sırası da bu çıkarımımızı destekler niteliktedir. Çünkü Tevbe suresi 36. ayet konuyla alakalı son inzal olan ayettir. Ayetin salt bilgi verdiği düşünüldüğünde bu bilginin neden en sona bırakıldığı, öncesinde haram aylardan bahseden diğer ayetlerde niçin bu temel bilginin

101 Ömer Özsoy, *Sünnetullah : Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1994), 143; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara: Ankara Okulu, 2010), 13; Nihat Uzun, *Kur'an Dilinin Özellikleri* (İstanbul: KURAMER, 2021), 92.

102 Yaşar Düzenli, *Üslub ve Semantik Açısından Kur'an ve Şefa'at* (İstanbul: Pınar, 2008), 26,27.

103 Kur'an'ın bu dil biçimiyle ilgili örnekler için bk. Ayşenur Fidan Karateke, "Kur'an Diline Ait Bir Üslûp Olarak Kulların Fiillerinin Allah'a İsnadı: el-Enfâl Süresi 17. Ayet", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (2024), 1008-1011.

verilmediği sorgulanmalıdır.

Taberî, Mâturîdî ve Râzî'nin de içinde bulunduğu bir grup müfessir ayeti lafzi anlamıyla değerlendirmiştir. Bu gruptaki müfessirlerin konuyu Allah'ın ilmi ve Levh-i Mahfûz ile ilintilendirdiği görülmüştür. Söz gelimi Taberî ayetin tefsiri sadedinde Allah Teâlâ'nın ayların bilgisini de her şeyin bilgisini kaydettiği kitabına yazdığını söyleyerek Levh-i Mahfûz imasında bulunmuş, Mâturîdî ayeti direkt Levh-i Mahfûz ve Allah'ın ilmi olarak izah etmiştir. Râzî ise sadece İslam'da değil bütün şeriatlerde kutsiyet atfedilen zaman dilimlerinin olduğunu dile getirmiş, konuya hikmet-i ilâhiyye bağlamında yaklaşmıştır. Çalışmada müfessirlerin bu grubunun, ayeti, fâide-i haber kabilinden değerlendirdikleri, bundan dolayı aylar ile haram ayların sayısının Allah tarafından konulmuş bir hüküm olduğu sonucuna vardıkları tespit edilmiştir. İsmi geçen müfessirlerden ayrı olarak Zemahşerî, ayeti nüzul ortamındaki nesî uygulamasına ret olarak okumuş, İbn Kesir ise Zemahşerî'nin bu görüşünü destekleyecek şekilde ayetin, haram ayların sayısını kendi inisiyatifıyla sekize çıkaran Benî Avf b. Lüey'e ret kabilinden nazil olduğuna dair bir nakilde bulunmuştur.

Nesî uygulamasının neticesinde her yıl döngüsünde bir artık ayın ortaya çıkması Zemahşerî ve İbn Kesir'in kanaatini destekler niteliktedir. Bu durumda ayette ayların sayısının on iki olarak zikredilmesi, nesî yoluyla sayının on üçe yükseltilmesine, dört haram ay olduğunun söylenmesi ise haram ayların sayısındaki hileye cevap teşkil etmektedir. Çalışmada bu iki müfessirin yaklaşımının daha doğru olduğu kanaatine varılmış, ayetteki hüküm dili Levh-i Mahfûz'la ilintilendirilmeden önce hem siyâk-sibâk/metin içi bağlam hem de metin dışı bağlamın göz ardı edilmemesi gerektiği dile getirilmiştir. Nitekim çalışmada tartışmaya açılan Tevbe suresi 36. ayetin akabindeki ayet, nesî uygulamasını küfürde ileri gitmek şeklinde tanımlamakta, bu uygulamayı reddetmektedir.

Söz konusu ayette Kur'an'ın en temel vasıflarından olan Allah merkezli dil üslubu görülmektedir. Ayetin metin dışı bağlamı ve benzer ayet örnekleri bu tespiti desteklemektedir. Allah merkezli dil, aslında Kur'an dilinin, muhatapların zihinlerinde oluşturduğu varlık hiyerarşisidir. Bu dilde olay ve olguların merkezinde her zaman Allah Teâlâ vardır. Söz gelimi hidâyet ve dalâlet beşerî eylemlerin bir sonucu olmasına rağmen Allah Teâlâ, bu durumu pek çok ayette kendi üzerine almakta, insanlardan bazılarını hidayete erdirdiğini bazılarını da dalâlette bıraktığını söylemektedir. Benzer bir örnek Enfâl suresinin 17. ayetinde de söz konusudur. Ayette söz edilen savaşma ve öldürme eylemleri sahabeye ve peygambere ait olduğu halde Allah Teâlâ bunları kendi üzerine almaktadır. Bu, Allah Teâlâ'nın sebepleri hafzedip eylemin yegâne faili olarak kendi zâtını zikretmesi durumudur ve bu durum, Allah merkezli dilin en görünür formudur. Araştırmaya konu olan ayette de benzer bir durum söz konusudur. Ayların sayısının kaç olduğu, bunlardan kaçının haram ay olduğu meselesi aslen dinin konusu olmadığı halde, muktezâ-yı hâl gereğince Kur'an'ın söylem alanına girmiş, muhatapların adeta Allah'ı konuşmaya zorlamaları, örfî olanın dinî olana tebdiliyle neticelenmiştir. Böylece örfte olan İslamileşmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Ağkuş, Yusuf. "Yeryüzünün İlk Mabedinin Kâbe Olduğu Düşüncesini Kur'an'dan Temellendirebilme İmkânı". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* VII/2 (2023), 436-465.
- Aksoy, Soner. *Kur'an'daki Haberler Neyin Habercisidir - İnşâî Bir Okuma-*. İstanbul: Kitâbî, 2023.
- Aldemir, Halil. *Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilâf Nedenleri, Alanları, Boyutları, Çözüm Yolları*. İstanbul: Kitâbî, 2010.
- Algül, Hüseyin. "Haram Aylar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar>
- Ali, Cevad. *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru's-saki, 2001.
- Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i kitab Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu, 2013.
- Bağcı, Kazım Harun. *İslam Hukuku Açısından Haram Aylar*. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Barış, Mustafa Necati. "Cahiliye Döneminde Yargı Sistemi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2012), 153-170.
- Başar, Kevser. *Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Beğavî, Muhiyüssünne Ebû Muhammed el-. *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an-Tefsiru'l-Beğavî*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1987.

- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddîn. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1418.
- Bigiyef, Musa Carullah. *İslam Öncesi Araplarda Nesî Sistemi ve İslam'da Takvim Nizamı*. ed. Ferhat Koca. çev. Halil Aldemir - Ahmet Yasin Küçüktiryaki. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1994.
- Çağatay, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1957.
- Çelik, Ali. "Asr-ı Saadette Halk İnançları". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar, 2007.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu, 2014.
- Demircan, Adnan. *Cahiliye Arapları*. Beyan Yayınları, 2015.
- Demirci, Kürşat. "Kutsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutsiyet#1>
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.
- Düzenli, Yaşar. *Üslub ve Semantik Açısından Kur'an ve Şefaat*. İstanbul: Pınar, 2. Basım, 2008.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Kur'an*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1381.
- Elik, Hasan. *Tevhit Mesajı : Özlü Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Fikir Yayıncılık, 4. Basım, 2020.
- Ensârî, Cemâluddin İbn Manzûr el-. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1414.
- Erturhan, Sabri. "Haram Ayların Fikhî Okunuşu". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 195-230.
- Fayda, Mustafa. "Nesî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesi>
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'an*. 3 Cilt. Mısır: Dâru'l-mısriyye, ts.
- Güç, Ahmet. "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı". *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*. 337-354, 1998.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'l-ayn*. 8 Cilt. Kahire: Dâru ve mektebetu'l-hilâl, 1988.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan, 1980.
- Hanbelî, İbn Receb el-. *Letâifu'l-meârif*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1999.
- Haral, Günay. "Kutsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kutsiyet#2-islamda-kutsiyet>
- Heykel, Muhammed Hayr. *el-Cihâdu ve'l-kitâlu fi's-siyâseti's-şer'iyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisîyye li'n-neşr, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1422.
- İbn Düreyd el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan. *Cemheretu'l-lüğa*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ilmi'l-melâyîn, 1987.
- İbn Ebî Zemenin, Ebû Abdullah Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. 5 Cilt. Kahire: el-Fârûki'l hadîse, 2002.
- İbn Fâris, Zekeriya el-Kazvîni. *Mu'cemu makâyisi'l-lüğa*. 6 Cilt. Dâru'l-fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Dâru'l-fikr, 1986.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân. *Zâdû'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1422.
- İshak, İbn. "Sîretü İbn İshak". Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 2. Basım, 1981.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Kaleli, Emrullah. "Ortaçağ Hristiyan Dünyasında 'Haram Aylar': 'Tanrı Barışı ve Ateşkesi'". *History Studies International Journal of History* 6/6 (2014), 117-131.
- Karabacak, Mustafa. "Receb Ayının Faziletine Dair Rivayetlerin Değeri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/32 (2011), 257-276.
- Karaman, Hayreddin. *Kur'an Yolu : Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Kayhan, Veli. "Son Zaman Ayarı -II: 'Nesî' ya da Haram Aylara Müdahale". *Bilimname : Düşünce Platformu* 28 (Ocak 2015), 9-25.
- Kayhan, Veli. "Son Zaman Ayarı-I: Yıl, Aylar ve Haram Aylar". *Bilimname : Düşünce Platformu* 27 (Şubat 2014), 25-58.
- Kazvîni, Ebu'l-Meâlî Celâleddin el-Hatib Muhammed. *el-İzâh fi ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, 1992.
- Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Riyâd: Dâru taybe, 1999.
- Koca, Ferhat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram#2-fikih>
- Köse, İrfan. "Haram Aylar Kavramının Tarihsel Okunuşu Üzerine Bir Araştırma". *Tarih Araştırmaları -II-*, İKSAD, (2022), 41-78.
- Köse, İrfan. *Haram Ayların Kutsallığı ve Savaş Yasağı Hükümünün Neshi Problemi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Matlub, Ahmed. *Mu'cemü'l-mustalahâtî'l-belâga ve tetavvûruha*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Tefsîru'l-Mâtürîdî-Te'vilâtu ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 1983.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hafızüddin Abdullah. *Tefsîru'n- Nesefî-Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Öğmüş, Harun. *Cahiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Özsoy, Ömer. *Sünnetullah : Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1994.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu, 2010.
- Pat, Ebrar. *Yirminci Yüzyıl Türk Müfessirlerinde Haram Aylar ve Nesî Olgusu*. Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b Ömer. *et-Tefsîru'l-kebîr-Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî, 1420.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. 12 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-âmmе, 1990.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1983.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadîr*. 5 Cilt. Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Uzun, Nihat. *Kur'an Dilinin Özellikleri*. İstanbul: KURAMER, 2021.
- Ünver, Mustafa. "Nesî Ayeti ve Modern Nesî Uygulamaları". *Diyanet İlmi Dergi* 52/2 (2016), 43-68.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali el-. *Esbâbu'n-nüzul*. Dâru'l-ıslâh, 1992.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim, 2011.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim. *Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu*. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah ez-. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1407.

EXTENDED SUMMARY

Throughout the history of the world, people have ascribed sanctity to certain people, objects, and places, as well as certain periods. In the history and geography where the Qur'an was revealed, the four forbidden months of Dhū al-Qa'dah, Dhū al-Hijjah, Muḥarram, and Rajab are among the periods that people consider sacred. During these times, war, looting, raiding, all kinds of violence, and harm to any creature were considered forbidden. Although there is no homogeneous mass at the point of acceptance of the belief in question, the overwhelming majority of society considers the ḥarām months as a phenomenon. However, the ḥarām months have been violated in periods when the economic and political interests of the society have been challenged, and for this violation, the practice of al-nasī' has been resorted to within the boundaries of the religion of shirk. In a general definition, al-nasī' is the changing of the time of the ḥarām months in accordance with human expediency. Most of the time, the need for the change stems from the fact that three of the four forbidden months (Dhū al-Qa'dah, Dhū al-Hijjah, and Muḥarram) come one after the other. The prohibition of warfare for a long period of three months posed an economic problem for the Arabs, who relied on looting for their livelihood. Another reason for this need is that Hajj coincides with the seasons of scorching heat. Unfavorable weather conditions reduce the patronage of the bazaars and fairs established on the occasion of the Hajj, which again causes economic hardship. As a result, the last of the three consecutive forbidden months is postponed to a later date, a trick considered legitimate by society, and the number of months in a cycle becomes thirteen instead of twelve. In this respect, it can be said that the practice of al-nasī' is a trick of the shirk religion. Although there are multiple methods of practice, the most preferred one is to dispose of Muḥarram, the last of the three consecutive forbidden months. Verse 36 of Surah al-Tawbah responds to this point in the context of its revelation, stating that the number of months in the sight of Allah is twelve. A total of seven places in the Qur'an refer to the phenomenon of forbidden months, but unlike the others, in verse 36 of Surat al-Tawbah, with a very emphatic statement, Allah (swt) takes the forbiddenness of these months upon Himself. The verse states that the number of months has been twelve since the creation of the heavens and the earth, and that four of them are haram months, and that this is an unchangeable law of Allah. In this study, the contexts of the seven relevant verses are pointed out, and in the example of verse 36 of Surah al-Tawbah, the motive by which Allah (swt) takes on an issue belonging to the worldly and human sphere is analyzed. In this respect, this study is a qualitative research that asks the question, "Did Allah really determine the number of months? Are dates, clocks, calendars, etc., which are purely human elements, really important for a creator?". In answering the aforementioned questions, hypothetical and deductive methods were used together, and textual analysis was utilized to determine the Qur'ānic style. The hypothesis of the article is that the information given by the verse to the interlocutors about the number of months is a Qur'ānic style that uses the God-centered language in the form of lāzim fā'idah al-khabar, and that this style carries what is in the custom first to the language and then to the morality. In the literature, the issue has mostly been dealt with either on the axis of the humanity and divinity of the source of the haram months or on the axis of the suspension and continuity of its ruling. However, it is not within the scope of this study to discuss the origin or the ruling of the haram months. What is important for this study is the existence of this belief in the environment of the Prophetic tradition, regardless of its source. The study reveals how and in what way this existence is reflected in the Qur'ānic language. According to the thesis of the article, the Qur'ānic language, with the style it uses, stands by the believers in the environment of the nuzūl and Islamizes their truths and preferences by transferring them into its language. While this is happening, the fact that the verse appears in the form of a sentence of judgment and an eternal form of knowledge is related to the God-centered language style of the Qur'an. The conclusion of the study is that the verse does not point to the ontology or origin of the belief in the forbidden moon, but rather, due to its God-centered language, it transforms the customary sacred into the religious sacred with a challenging style.